

**VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS
HUMANITARINIŲ MOKSLŲ FAKULTETAS
ISTORIJOS KATEDRA**

Lietuvos visuomenė XIX a.

**Blaivybės brolijos: modernios pilietinės organizacijos
ar archaiškos religinės brolijos?**

Referatas

Atliko: Edvinas Liseckis MHMF - 2

Tikrino: prof. habil. dr. Egidijus Aleksandravičius;

Kęstutis Raškauskas

Kaunas 2009

Turiny

Įvadas.....	3
Blaivybės sąjūdis: nuo aušros iki saulėlydžio.....	4
Vietoj išvadų.....	12
Šaltiniai ir literatūra.....	14

Ivadas

Apmąščius apie ką norėčiau parašyti savo darbą nutariau, jog būtų įdomu panagrinėti vieną iš reikšmingiausių XIX a. Lietuvos socialinį – politinį reiškinį būtent blaivybės sąjūdį. Turbūt neabejodamas galėčiau iš anksto šio blaivybės brolių judėjimo generatoriumi ir krikštateviu įvardinti Žemaičių vyskupą Motiejų Valančių, bet savo darbe pagrindinį dėmesį sutelksiu į pačio blaivybės sąjūdžio socialinį, politinį, visuomeniškai vienijantį pilietinį – tautinį faktorius.

Per pasirinktą darbo temos pavadinimą, retorinį klausimą sieksiu laisvos analizės, apmąstymų eigoje bent jau iš dalies atsakyti į iškeltą klausimą.

Kartu nesinori likti vien tik referuojančiu aprašinėtoju ar perpasakotoju, tad savo darbe mėginsiu išreikšti įžvalgas, pastebėjimus, kurie padėtų atskleisti darbo temai svarbius aspektus, bei kartu dėl to, jog mano darbui kartu būdingas kritiškas požiūris į dabartį, subjektyvus vertinimas, savo minčių išsakymas ir laisvas stilius, kompozicija, ironiškumas, minčių paralelės, kaip ir dažnas samprotavimas, retorinių klausimų kėlimas ir dominuojantis publiciatinis stilius, dėl visų šių mano darbe dominuojančių dalykų aš savo darba priskirčiau *esė* mokslinio darbo tipui, kuriam visumoje būdingas laisvos stilistikos ir formos mokslinis tekstas.

Darbo objektas: blaivybės sąjūdis, brolijos ir blaivybės idėjų sklaida XIX a. Lietuvoje.

Tikslas: apžvelgti, pristatyti ir įvertinti blaivybės brolių veiklą, jų įtaką to meto visuomenei ir jos pilietiniam, tautiniam sąmoningumui ir organizuotumui. Išsiaiškinti ar blaivybės brolijos buvo pilietinės visuomenės organizacijos ar daugiau religinio pobūdžio brolijos.

Chronologinės darbo ribos: nuo 1818 iki 1864 metų.

Tyrimo metodai: tikslų ir uždavinių įgyvendinimui taikytini aprašomasis ir teksto analizės metodai. Darbas atitinka *esė* mokslinio tipo teksto reikalavimus.

Literatūra ir šaltiniai: rašant darbą naudojausi Vytauto Merkio darbu “Motiejus Valančius; Tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo”¹. Šioje knygoje nagrinėjama esminė figūra, tai Motiejus Valančius, iš esmės tai biografinio pobūdžio darbas. Žinant kokia svarbi ir reikšminga M. Valančiaus asmenybė to meto visuomeninėje, politinėje Lietuvos arenoje ir tai jog vienas iš esminių jo nuveiktų darbų buvo blaivybės brolių steigimas, tad šioje knygoje yra gan reikšmingas skyrius aptariantis būtent blaivybės brolių egzistavimo laikotarpį ir M. Valančiaus visapusišką vaidmenį šiame procese. Aktualu ir tai, jog V. Merkys remiasi visų iki tol rašytų darbų, blaivybės brolių Lietuvoje tematika, kas jo darba šiuo klausimu daro

¹ V. Merkys. *Motiejus Valančius; tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo*. Vilnius. Mintis. 1999. (Toliau tekste – V. Merkys. *Motiejus Valančius...*)

novatoriškiausiu. Tai pat svarbus mano darbui ir Egidijaus Aleksandravičiaus darbas apie blaivybės sąjūdį XIX a.² Šiame darbe reikšmingiausias skyrius apie blaivybės idėjos brendimą Vilniaus universiteto laikais. Pačio blaivybės sąjūdžio sėkmę, Valančiaus laikais, autorius sieja su valstiečių aktyvumo padidėjimu, ėmus rengti baudžios panaikinimą. Sociologiniu, apibendrinamuoju požiūriu man tai pat svarbios Vytauto Kavolio darbe³ išsakytos mintys apie blaivybės sąjūdžio vaidmenį lietuvių tautos “pabudimo” procese, jo įvertinime. Esama ir kun. Kazimiero Gečio daktaro disertacijos tema: “Blaivybės brolijos Žemaičių vyskupijoje 1858-1864 m.”⁴, kuri parašyta 1935 m., bet šia disertacija tiesiogiai nesirėmiau, nes vėlesni tyrėjai su kurių darbais susipažinau yra rėmėsi šia disertacija. Su 1818 m. Jokūbo Šimkevičiaus darbu “Veikalas apie girtavimą”⁵ susipažinau tai pat ne tiesiogiai, o iš E. Aleksandravičiaus jau paminėtos knygos, kurioje yra skirtas skyrius J. Šimkevičiaus darbui. Šis J. Šimkevičiaus darbas aktualus siekiant suvokti blaivybės idėjos raidą ir sklaidą XIX a. pirmoje pusėje.

Temos aktualumas: ši tema yra aktuali tiek istorine, tiek sociologine prasme. Kartu man leidusi pažvelgti į blaivybės sąjūdį, brolijų veiklą ne tik iš aprašomųjų, bet ir iš asmeninių apmąstymo pozicijų.

Darbo struktūra: darbą sudaro įvadas, dėstymo dalis ir išvados.

Blaivybės sąjūdis: nuo aušros iki saulėlydžio

Blaivybės svarba visuomenės sąmoningumui, aktyvumui, žingeidumui yra tarsi esminis dalykas. Tai tarsi masės pabudinantis faktorius, iš apsilaidimo, abejingumo, minčių drumstumo. Galima sakyti, jog blaivybės sąjūdis, tautose, kuriose nuo seno alkoholinių gėrimų vartojimas yra tapęs tarsi norma, yra pastoviai aktualus reiškinys, tik tam būtina susiorganizavusių, sąmoningų, blaiviai mąstančių žmonių jėga, kuri išjudintų sąjūdžio kūrimąsi.

XIX a. blaivybės brolijų idėjos skleidėju buvo Žemaičių vyskupas Motiejus Valančius, jis tarsi įžiebė blaivybės sąjūdžio liepsną, dėka savo energingumo ir tvirto autoriteto įvairialuomės visuomenės akyse, tai turbūt bene buvo pats tinkamiausias žmogus šiam reikalui.

Turbūt neveltui Vytautas Merkys savo biografinės knygos apie Motiejų Valančių įvade teigia, jog šiais alkoholio ekspansijos laikais apie Valančių kalbame kaip apie vadą, kuris lyg

² E. Aleksandravičius. *Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 2)*. Vilnius. Sietynas. 1990. (Toliau tekste – E. Aleksandravičius. *Blaivybė Lietuvoje...*)

³ V. Kavolis. *Epochų signatūros*. Čikaga. 1991. (Toliau tekste – V. Kavolis. *Epochų signatūros...*)

⁴ K. Gieczys. *Bractwa trzewosci w diecezji zmdzkiej w latach 1858-1864. Disertacja doktorska*. Wilno. 1935.

⁵ J. Szymkiewicz. *Dzielo o pjanstwie*. Wilno. 1818.

privalėtų prisikelti iš kapo ir antrą kartą išvesti mus į blaivybės kelią.⁶ Beabejonės tenka pritarti V. Merkio minčiai, nes dabartiniais laikais blaivybės sąjūdis būtų ne ką mažiau aktualus, nei XIX a. antroje pusėje, nors gyvename nepriklausomoje Lietuvoje, bet ar dėl to sąmoningesnėje ir blaivesnėje, tuo tektų suabejoti.

Blaivybė, mano manymu, yra socialinis reiškinys, kurio nebūtų galima sieti tik su katalikybe ar kitomis religijomis, jų įtaka, juk blaivininkas gali būti ir ateistas, bet XIX a. blaivybės brolių judėjimą ėmėsi organizuoti katalikų bažnyčia, kaip itin įtakinga jėga to meto visuomenėje, tiksliau liaudyje, valstietijoje, dėl to blaivybės brolių veikla, organizuojama katalikų bažnyčios, įgavo daugiau religinį pobūdį. Svarbu, suvokti, jog katalikų bažnyčios vaidmuo to meto visuomenėje buvo daug svaresnis ir įtakingesnis nei šiandienos visuomenėje.

Kas galėjo įtakoti M. Valančiaus pasiryžimą steigti blaivybės brolijas? Ar blaivybės brolijos to meto Lietuvoje buvo unikalus reiškinys ar tai buvo daugiau perėmimas to kas jau buvo kitur?

Itin svarbus blaivybės idėjos XIX a. užgimimo ir sklaidos raidoje buvo Vilniaus universiteto auklėtinio, laisvųjų menų, filosofijos, medicinos ir chirurgijos daktaro Jokūbo Šimkevičiaus 1818 m. Vilniuje paskelbtas darbas pavadinimu “Veikalas apie girtavimą”⁷, kuris anot V. Merkio turėjo padaryti įtakos ir M. Valančiui.⁸ J. Šimkevičius girtavimą įvardino kaip žmonių nelaime, moralinės ir fizinės degradacijos priežastimi. Anot jo, girtavimą lėmė socialinės - ekonominės ir kultūrinės sąlygos, vienodai žalojančios išlepusią diduomenę ir be prošvaistės gyvenančius baudžiauninkus. Visgi kuo remiantis V. Merkys daro tokią prielaidą tampa aišku dar ir suvokus, kad J. Šimkevičius kėlė mintį, kad girtavimą galima įveikti ne kokiomis fizinėmis priemonėmis, bet visuomenės kultūriniu ugdymu, kiekvieno žmogaus valios pastangomis⁹, manau galima būtų teigti, jog blaivybės brolių steigimas tarsi apvienytų šiuos J. Šimkevičiaus iškeltus tikslus. Kas anot J. Šimkevičiaus yra tos “socialinės- ekonominės ir kultūrinės sąlygos”? J. Šimkevičius žiūri į girtavimą istoriškai, aktualizuoja koks požiūris į girtavimą buvo dar antikinėje Spartoje, respublikos laikų Romoje. Buvo teigiama, kad pačios objektyviausios girtavimo priežastys esti įstatymuose, įteisinančiuose socialinę nelygybę, atskiriančiuose vieną tautos luomą nuo kito, priešpastatant privilegijuotą bajorą asmens laisvės neturinčiam valstiečiui, kaip pats autorius teigia: “Panašu, kad žmogų du kraštutiniai – perteklius bei prabanga, kaip ir bausis skurdas bei nesėkmės į girtuoklystę atveda”¹⁰. Panašu, jog šis J. Šimkevičiaus pastebėjimas ar socialinė diagnozė yra gana universali ir tinkanti įvairiems laikotarpiams, kaip ir šiandienai. Čia svarbu pastebėti, jog valstietija buvo traktuojama, kaip “liaudis”, o bajoriškoji

⁶ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 10.

⁷ J. Szymkiewicz. *Dzielo o pjanstwie*. Wilno. 1818.

⁸ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 334.

⁹ Ten pat. p. 334-335.

¹⁰ E. Aleksandravičius. *Blaivybė Lietuvoje...* p. 22-23.

visuomenė, dvarininkai – “tauta”, tokio skirstymosi laikėsi ir 1863 m. sukilėliai¹¹. Valstietija, daugumoje nematydama savo egzistencijos prošvaisčių “malšino” savo kartėlių karčiamose, o bajorija, dažnai besilaikydama kvailių ir klaidingų įpročių, madų ir menkai tesuvokdama apie alkoholio žalą sveikatai tai pat save klampino alkoholio liūne¹². Valstiečiai, vyrai ir moterys, savo laisvalaikio neįsivaizduodavo be suėjimo smuklėje ar karčemoje, kurių buvo pilna visur¹³, tai beje labai panašu ir su šiuolaikinę visuomenę, kur paplitęs stereotipais paremtas laisvalaikio ir bendravimo suvokimas, o alaus samprata tarsi susieta su studento gyvenimu ir produktyvaus bendravimo atributu ir butinybe.

Pastebėtina, jog XIX a. Vilniaus universiteto jaunimas, filomatai ir filaretai, norėdami kelti studentus patriotiniams darbui, girtavimą pripažino viena iš smerktinų visuomenės ydų, pažangos kliūtimi¹⁴.

Motiejus Valančius suvokė, jog svarbu ugdyti jaunąją kartą, kuri atsikratytų senų ir klaidingų vaizdinių apie alkoholio “naudą”, kaip rašė vyskupas: ‘Mūsų viltis, visų pirma yra jaunoji karta, jos blaivumą reikia ugdyti ir stiprinti’¹⁵.

Nemekas neigiamas nusistatymas buvo ir žydų atžvilgiu, kurie daugumoje būdami smuklininkais platino alkoholį liaudyje. Dėl žydų bendruomenės apsukrumo didžiama smuklių ir bravorų atsidūrė arendatorių žydų rankose. Jie sugebėjo duoti didžiulius pelnus žemės savininkams ir gauti ne ką mažesnius antpelnius, kurie nebuvo kontroliuojami. Žydų pelno siekimas ir amoralumas buvo traktuojama kaip viena iš svarbiausių valstiečių nuosmukio priežastimi. Žydai, anot dvarininkų, nugirdo liaudį ir ją demoralizuoja ir netgi už įkeičiamus vogtus daiktus parduoda degtinę¹⁶, siekia prisivilioti valstiečius į smuklę, moka sumaniai atkalbėti nuo duotų blaivybės pasižadėjimų¹⁷.

Blaivybės brolių kūrimo idėja Europoje nebuvo naujiena, tiek Airijoje, vokiečių žemėse, tiek ir pasekoje Lenkijoje jau buvo tuo metu vyravęs reiškinys¹⁸.

Visumoje itin įdomu aprašyti carinės valdžios požiūrį ir atitinkamus veiksmus visame blaivybės draugijų gyvavimo periode nuo 1858 iki 1864 m. kitimą. Čia reiktų pabrėžti, jog netgi skirtingų carinės valdžios pareigūnų požiūris irgi keitėsi, buvo skirtingas, matyt įtakojant ir kiekvieno asmeninems pažiūroms blaivybės klausimu, tad negalima teigti, jog carinės valdžios nusistatymas blaivybės sąjūdžio atžvilgiu buvo tik iš neigiamos pusės.

¹¹ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 399.

¹² E. Aleksandravičius. *Blaivybė Lietuvoje...* p. 24-25.

¹³ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 334.

¹⁴ Ten pat. p. 335.

¹⁵ ten pat. p. 374.

¹⁶ E. Aleksandravičius. *Blaivybė Lietuvoje...* p. 51.

¹⁷ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 404.

¹⁸ Ten pat... p. 336.

Čia beabejo ryškus M. Valančiaus diplomatinis sumanymas, dažnai itin puikiai laviruojant, gudraujant ar keičiant neigiamą nusistatymą blaivybės brolių atžvilgiu į neutralų ar teigiamą.

Pačioje blaivybės sąjūdžio aušroje reikšmingu įvykiu tapo ir M. Valančiaus ir caro Aleksandro II susitikimas įvykęs 1858 m. rugsėjo 9 d. Kaune, kurio metu, kaip manoma, buvo kalbėtasi ir apie blaivybės sąjūdį. Vėlesni M. Valančiaus oficialūs raštai liudija, jog caro požiūris į blaivybės sąjūdį buvo palankus ir palaikantis, nors visgi liko tik privataus pobūdžio, nes nebuvo oficialiai įteisintas¹⁹. M. Valančius itin reikšmingais laikė caro Aleksandro II žodžius, kuriuos jam ištaręs caras Aleksandras II per jau vėlesnį 1860 m. redenį vykusį apsilankymą Vilniuje: “Dėkui tau, vyskupe, už pastangas įvesti blaivybę”.²⁰ Ši caro frazė, tarnavo Valančiui, kaip tam tikras “skydas” prieš blaivybės ir katalikybės priešų “strėles”. Visgi, kad caro aplinka ir pats caras buvo teigiamai nusiteikę blaivybės sąjūdžio atžvilgiu tai pat galima spręsti ir iš caro brolio didžiojo kunigaikščio Konstantino Nikolajevičiaus dienoraščio įrašų, kuomet Ministrų tarybos posėdyje buvo svarstomas Lietuvos gubernijų atpirkėjų skundas prieš blaivybės brolių ir katalikų dvasininkų veiksmus, kur ieškovų buvo reikalauta netgi pakeisti vyskupą, t.y M. Valančių. Visas šis skundas nuėjo veltui ir ieškovai nieko nepasikė, bet reikšmingi būtų šie caro brolio žodžiai: “jie nuėjo tiek toli, kad reikalavo net pakeisti vyskupą. Ačių Dievui, reikalą apgynė...”²¹.

Išties gan svarbu, kaip M. Valančius savo taktikos dėka sugebėjo blaivybės brolių kūrimąsi ir plitimą parodyti ir įteigti carinės valdžios institucijoms, jog blaivybės brolijos kūrėsi savaime, tarsi pačios liaudies susiorganizavimo ir pasiryžimo įtakotos, bei plintant tokių draugijų madai iš Lenkijos. Tokią versiją oficialiai deklaravo generalgubernatorius V. Nazimovas ir blaivybės brolijos tapo savotikai legalizuotas, įteisinta ir tokia jų atsiradimo Žemaičių vyskupijoje versija²². Blaivybės brolijos steigėsi tarsi ir neoficialiai, bet jos nebuvo ir nelegalios todėl, kad nebuvo jas draudžiančio įstatymo²³. Kaip ir teigė Valančius, jog blaivybės brolija steigama laikantis bažnytinės teisės²⁴.

Norint geriau suvokti, kokiom idėjom rėmėsi blaivybės skleidėjai siekdami žmones įtraukti į judėjimo gretas, reikia apžvelgti blaivybės brolijos įstatus, kuriuos 1858 m. parašė M. Valančius ir buvo užsakyta atspausdinti 40 tūkst. egzempliorių, bet atspausdinta tik 10 tūkst. Iš jų 2500 egzempliorių spėta nusiūsti Valančiui, kuriuos jis beveik visus ir išplatino. Likusi didžioji tiražo dalis buvo areštuota Vilniaus generalgubernatoriui V. Nazimovui įsakius, nes brolijos

¹⁹ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 341-342.

²⁰ E. Aleksandravičius. *Blaivybė Lietuvoje...* p. 73.

²¹ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 383.

²² Ten pat. p. 342-344.

²³ E. Aleksandravičius. *Blaivybė Lietuvoje...* p. 68.

²⁴ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 361.

steigimas be vyriausybės leidimo buvo draudžiamas, kaip ir įstatų spausdinimas ir platinimas. Nors, dėka M. Valančiaus apsikrūmo, tie patys įstatai buvo ne mažiau kaip du kartus perspausdinti Klaipėdoje ir išplatinti Žemaičių vyskupijoje²⁵.

Blaivybės brolijos įstatai išties buvo nedidelis leidinys, tik 16 puslapių, kurie suskirstyti į 8 skyrius.

Pirmajame skyriuje pateikiami blaivybės brolijos įstatai dėl narių priėmimo tvarkos. Jame teigiama, kad vyriausiasis brolijos vadovas yra Žemaičių vyskupas. Žemaičių vyskupijos brolija susideda iš daugelio parapijinių brolijų, kurioms vadovauja į brolijas įsirašę klebonai. Klebonas žemesniais vadovais, arba prižiūrėtojais, gali paskirti keltą patikimų žmonių (dažniausiai tai zakristijonai, vargoninkai). Naujas brolijos narys registruojamas brolijos žurnale ir yra oficialiai priimamas per atlaidus bažnyčioje. Atlaidų metu atliekama ceremonija, kurios metu nauji nariai prie Švč. M. Marijos altoriaus prisiekia „per visą savo amžių nebergerti arielkos, romo ir arako“. Už pasižadėjimo sulaužymą prisipažysta būti vertais Viešpaties bausmės, žmonių išjuokimo ir pašalinimo iš brolijos.

Antrasis skyrius įpareigoja brolijos narius ne rečiau kaip kiekvieną šventadienį kalbėti nurodomą malda į Švč. M. Mariją.

Trečiajame skyriuje pateikiami brolijos įstatai draudžiantys gerti pasižadėjime išvardintus stipriuosius gėrimus. Kas atrodytų keisčiausia, vyną, alų ir midų gerti leidžiama, bet saikingai, aišku, suprantama, jog degtinė, tuomet buvo pagrindinis karčiamų alkoholinis gėrimas, daugiausiai vartotas.

Ketvirtajame skyriuje nurodoma, kad brolijos nariams teikiami visuotiniai arba terminuoti atlaidai popiežiaus Pijaus IX nustatyta tvarka. Penktajame skyriuje cituojamos švento rašto ištraukos. Šeštajame ir septintajame skyriaia supažindina su gydytojų nuomone apie degtinės žalą sveikatai ir su liaudies patyrimu apie girtuoklių fizinę ir moralinę degradaciją. Paskutiniame aštuntajame skyriuje pateikiami šv. Augustino raštai apie girtybę.²⁶ Kiekvieno brolijos nario pareiga įtraukti organizacijon naujus narius.²⁷

Pastebima, jog nusižengusiems brolijos nariams, t.y. ėmusiems vartoti uždraustus alkoholinius gėrimus buvo skiriamos įvairios bausmės, kaip kad Tirkšlių ir Žemalės kunigai keletui girtuoklių liepę po pamaldų apeiti keliais bažnyčia.²⁸ Kaip rašo Vytautas Kavolis, antialkoholinėje literatūroje aprašoma, kaip kaimynai geriantį gaspadorių priverčia bažnyčioje atgailauti, berną – atiduoda į rekrutus. Lyg iš ankstesnių laikų išnyra žmonės, „turgaus dieną,

²⁵ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 345-350.

²⁶ Ten pat. p. 346-347.

²⁷ E. Aleksandravičius. *Blaivybė Lietuvoje...* p. 71.

²⁸ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 365.

mušant barabanui”, vedžiojami po turgų, “su lenta ant nugaros ir užrašu ant jos: už girtybę”. Tarsi iš centro organizuojami visą kraštą apgaubią tokie reiškiniai²⁹.

Pačioje blaivybės sąjūdžio pradžioje buvo pastebimas akivaizdus Vilniaus generalgubernatoriaus V. Nazimovo neigiamas nusistatymas šio sąjūdžio atžvilgiu, nors jis daugiau buvo atsargumo, baimės dėl galinčių kilti visuomeninių neramumų, nei dėl akivaizdaus priešiško blaivybės idėjai. Reikšmingas buvo V. Nazimovo patikėtinio pulkininko H. Bo 1958 m. raportas, kurį jis parengė lankydamasis Raseinių ir Telšių apskrityse. Raporte pabrėžiama, jog valstiečiai visiškai nebeigeria ir todėl ištrūko iš smuklininkų apgaudinėjimo pinklių, ėmė tvarkingai mokėti mokesčius, retai kada bekyta gaisrai dėl padegimų, kaip ūkininkų ir jų bernų nesantaikos rezultato, pasitaisė papročiai.³⁰ Nors degtinės paklausai labai sumažėjus ir krito pajamos iš akcizo, buvo prarastos pajamos iš valstybinių smuklių, bet valstiečiai blaivininkai, sutaupę nemažai pinigų, ne tik pagerino savo buitinio gyvenimo sąlygas, bet kaip ir mini savo raporte pulkininkas Bo, ėmė tvarkingai mokėti mokesčius, tai tarsi galėjo carinei valdžiai kombensuoti dalį patiriamų nuostolių.³¹

Kas akivaizdžiai nukentėjo nuo blaivybės sąjūdžio, tai akcizo surinkėjai ir smuklininkai, kurių dauguma buvo žydai. Dvarininkai, galima sakyti tai pat, nes nuomodavo savo smukles, iš dalies derliaus išgaudavo degtinę kurią parduodavo, bet valstiečių gyvenimo pagerėjimas, tai pat atsiliepė ir jų našumo, darbingumo padidėjimui, ką sąmoningi dvarininkai tikrai turėjo įvertinti.

Beabejo, atsirado nemažai M. Valančiaus blaivybės judėjimo priešininkų, o ypač finansų ministras A. Kniževičius, netgi kėlęs klausimą dėl M. Valančiaus, kaip blaivybės judėjimo iniciatoriaus, ištrėmimo iš savos vyskupystės. Tačiau, kaip ir minėjau carinės valdžios pozicija šiuo klausimu nebuvo vienalytė, būta ir M. Valnčiaus atžvilgiu palankiai nusiteikusiųjų.³² Štai vidaus reikalų ministras S. Lanskojus, savo rašte teigė, kad remiantis Rusijos įstatymais, susilaikymas nuo girtavimo, kaip priemonė saugoti sveikatą ir gerus papročius, nusipelno visiško palaikymo ir tai skatinti yra tai pat viena iš svarbiausių gubernatoriaus pareigų.³³

Blaivybės judėjimo masiškumas ir sėkmė išties negalėjo nedaryti įspūdžio, 1860 m. liepos 25 d. rašte generalgubernatoriui V. Nazimovui pateikti visus nustebinę duomenys – iš 820 754 Kauno gubernijos katalikų blaivybės įžadus buvo davę ir į brolijų knygas užsirašę 688 464 asmenys. Blaivybės brolijų nariais buvo tapę 83,2 % katalikų.³⁴ V. Nazimovui ši statistika padarė

²⁹ V. Kavolis. *Epochų signatūros...* p. 101-102.

³⁰ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 359.

³¹ Ten pat. p. 379.

³² E. Aleksandravičius. *Blaivybė Lietuvoje...* p. 73.

³³ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 363.

³⁴ E. Aleksandravičius. *Blaivybė Lietuvoje...* p. 72.

didelį įspūdį ir galutinai įtikino kokia stipri blaivybės sąjūdžio jėga, kurios įveikti, nesukėlus visuomenės sąmyšio, neįmanoma.³⁵

Pats M. Valančius norėjo gerinti santykius su V. Nazimovu, kuris palyginti buvo objektyvus, siekė išvelgti ne tik blogasias, bet ir gerasias blaivybės sąjūdžio puses. 1860 m. liepos 15 d. Valančius nuvyko į Palangą sveikinti generalgubernatoriaus su vardadieniu, tuo pačiu įvyko ir pokalbis, kuris galima būtų manyti galėjo turėti reikšmės tolesniems abipusiems santykiams, V. Nazimovo požiūriui į blaivybės sąjūdį. Svarbu ir tai, kad V. Nazimovas neužilgo po šio susitikimo ruošėsi vykti į Sankt Peterburgą ir susitikti su finansų ministru ir su pačiu caru.

Gal šis susitikimas, o gal kartu ir blaivybės sąjūdžio masiškumo statistika, bei M. Valančiaus asmens autoritetas visuomenėje, tarsi generalgubernatorių V. Nazimovą perkėlė į netiesioginių blaivybės judėjimo šalininkų gretas, gal tiksliau racionaliai mąsčiusių gretas ir rodė gerą krašto padėties pažinimą, politinę nuovoką, kartu suvokimą, kad norint išvengti rimtų padėties krašte komplikacijų, negalima imtis tokių drastiškų priemonių, kaip vyskupo Valančiaus pašalinimo iš savo pareigų, ko siekė finansų ministras A. Kniaževičius.³⁶

Generalgubernatorius V. Nazimovas apie blaivybės sąjūdžio įtaką teigė: “Nė dviejų metų nepraėjo, kaip tose vietose, kur išplito blaivybė, valstiečių butis žymiai pagerėjo. Vietoj bado – gausa, vietoj skarmalų – tinkami ir šilti drabužiai, uždirbtos kapeikos atidedamos juodai dienai, mokesčiai mokami, nepriemokų nėra, laikas ir jėgos atiduodami naudingam darbui”. Kaip ir caro brolio kunigaikščio Konstantino Nikolajevičiaus dienoraščio prisiminimuose aptinkamas įrašas, apie posėdį kuriame buvo svarstomas Lietuvos gubernijų atpirkėjų skundas prie blaivybės brolių ir dvasininkų veiksmus. “čia dalyvavo ir Lietuvos generalgubernatorius Nazimovas, kuris labai gerai kalbėjo ir gynė blaivybę”.³⁷

Tai leistu teigti, jog blaivybės sąjūdis buvo įgyjęs itin didelį sąjungininką, pati generalgubernatorių, jei laikysime šią prielaidą teisinga, tai didžiąja dalimi tai M. Valančiaus nuopelnas.

Nebūtų galima vienareikšmiškai teigti, jog blaivybės sąjūdis plito vien tik valstiečių tarpe. Šiuo klausimu bajorijos gretos nebuvo vieningos, skyrėsi požiūriai, interesai. Turbūt esminė problema, kuri skaidė bajorijos vieningumą blaivybės klausimu, tai jog dauguma bajorijos luomo atstovų buvo susiję su svaigalų gamyba, realizavimu ir pelnu, beabėjo prisidėjo ir seni alkoholinių gėrimų vartojimo įpročiai, kurių atsisakyti ne visi norėjo ir galėjo. Visgi pažangesni dvarininkai ir dalis bajorų stėjo dvasininkijos, kartu blaivybės pusėn.³⁸ Visa tai buvos susiję ir su tuo, jog sumanūs ir toliaregiški dvarininkai suvokė, kad taikantis prie kintančių

³⁵ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 381.

³⁶ Ten pat.

³⁷ ten pat. p. 382-383.

³⁸ E. Aleksandravičius. *Blaivybė Lietuvoje...* p. 83-84.

socialinių aplinkybių, būtina imtis pažangesnių ūkininkavimo metodų, o tai beabejo siejosi su blaivybės sąjūdžiu, valstietijos blaivėjimu ir jų darbo našumo kilimu. Tik trumparegiškai mąstantys konservatyvių pažiūrų dvarininkai buvo per daug įsikibę į tai “kas sena ir patikima” ir galėjo tenkinti jų esamą gerą ir prabangų gyvenimo būdą, būtent jų su baime žvelgta į naujoves. Tokių būta, kurie laikėsi nuomonės, kad blaivybės akcija visų pirma pažeidžia jų luominės teises, neduoda galimybės naudotis propinacijos teise, kišasi į dvaro ir valstiečių santykių reikalus.³⁹

Kaip karščiausius blaivybės šalininkus reiktu išskirti tokius iškiliausius diduomenės narius, kaip kunigaikštis Irenėjas Kleofas Oginskis, vienas didžiausių ir įtakingiausių Kauno gubernijos turtuolių, tai pat grafas Kazimieras Pliateris, baronas Liudvikas Ropas.⁴⁰ Valančius savo laiškuose dvarininkams, kvietė juos tapti pavyzdžiu liaudžiai, uždrausti vartoti degtinę ir romą savo namuose, nutraukti degtinės pardavinėjimą savo namuose, nutraukti degtinės pardavinėjimą, kad “silpnavaliai neturėtų kur pasigerti ir atkristi į girtybę”.⁴¹

Šiuo atžvilgiu blaivybės sąjūdį būtų galima iš dalies priskirti antifeodalinio pobūdžio judėjimams.

Išiziebes 1863 m. sukilimas iš esmės keitė padėtį. Prasidėjus sukilimui 1863 gegužės 13 d. vietoj palyginti liberalaus ir draugoviško blaivybės sąjūdžiui Vilniaus generalgubernatoriaus V. Nazimovo, caro valdžia paskyrė Michailą Muravjovą, kaip žinome apie šį asmenį iš tolesnės jo veiklos perspektyvos, tai nieko gero nežadėjo.

Ligi pat 1863 m. sukilimo pabaigos carinės valdžios administracija blaivybės sąjūdį vis dar toleravo. Numanoma priežastis, anot V. Merkio, buvo siekimas turėti platesnę socialinę atramą neklusniame krašte. Po 1863 m. sukilimo numalšinimo ir nurimus dėl galimos Vakarų valstybių intervencijos grėsmės, buvo pasukta link drastiškų ir kategoriškų priemonių krašto opozicijai likviduoti. Buvo manoma, jog blaivybės sąjūdis, tai pat prisidėjęs prie sukilimo paruošimo.⁴²

Vilniaus generalgubernatorius M. Muravjovas 1864 m. balandžio 18 d. pasirašė aplinkraščių, jame teigiama, jog blaivybės brolijos griežtai uždraudžiamos, o kaltininkai bus baudžiami 100-200 rub. bauda.⁴³ Tai buvo baigtas blaivybės brolijų gyvavimas ir veikla, trukęs beveik 6 metus.

³⁹ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 402.

⁴⁰ E. Aleksandravičius. *Blaivybė Lietuvoje...* p. 85-86.

⁴¹ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 401.

⁴² Ten pat. p. 417-418.

⁴³ ten pat. p. 418.

Vietoj išvadų

Siekiant atsakyti į savo darbe iškeltą esminį klausimą ar blaivybės brolijos buvo modernios pilietinės organizacijos ar archaiškos religinės brolijos? Vienareikšmiškai būtų gan sunku atsakyti į šį klausimą, nes yra faktų kurie byloja abiejų versijų naudai.

Visų pirma būtų klaidinga įvilkti blaivybės brolijų sampratą į šiuolaikinių pilietinių organizacijų rūbą, nes visuomenės struktūra yra gan stipriai pakitusi. Pati piliečio samprata tuomet buvo suprantama kitaip nei dabar, net ir Valančius piliečiais vadino savo laiškuose būtent dvarininkus, žemvaldžius, valstiečiai į šią sampratą neįėjo.⁴⁴ Blaivybės brolijos atspindėjo tą valstietijos socialinio virsmo etapą, kuomet valstiečių blaivėjimo ir pilietėjimo tendencijos sutapo. Tad valstietis tapdamas piliečiu, lygiu prieš įstatymą bajorui ar pirkliui, darėsi vis savarankiškesnis politinio gyvenimo subjektas.⁴⁵ Tenka pripažinti, kad blaivybės brolijų judėjimas pagrindinai palietė valstiečių luomą, kartu tai vienintelis luomas ar socialinė grupė, kuri iš girtavimo, nekalbant apie žalą sveikatai, negalėjo nieko išlošti, tik pralošti, to negalima vienareikšmiškai pasakyti apie dvarininkus, carinę valdžią, miestiečius.

Pačiai blaivybės brolijų sampratai, atsižvelgiant į jos masiškumą, labiau netgi tiktų sąjūdžio, judėjimo pavadinimas nei organizacijos. Blaivybės sklaida, tarsi kaip modernios visuomenės atributas, priešprieša seniems stereotipams ir klaidingoms sampratoms, ją galime laikyti, kaip pažangios, modernėjančios visuomenės bruožu.

Individualaus ir laisvanoriško narystės pasirinkimo galimybė, tai šiuolaikinės pilietinės organizacijos vienas iš bruožų, į blaivybės brolijas, tai pat niekas nevertė stoti, bet žinant kokia to meto valstietiško bendruomeniškumo ir bažnyčios galia, tai galima suvokti, jog tai įtakojo individualius pasirinkimus. Net blaivybės brolijos įstatuose buvo rašoma, jog esantieji blaivinikai turi pritraukti naujus narius.

Archaiškumą galėtų liūdyti nebent bausmių už nusižengimus blaivybės priesaikai vykdymas, tai žinoma tikrai nebūdinga laisvoms pilietinėms organizacijoms, bei priesaikų, relikvijų naudojimas.

Blaivybės sąjūdis anot V. Kavolio Didžiosios Lietuvos lietuviams duoda pirmąjį taikingą „masių mobilizacijos modelį“ (religinį savo turiniu, tautinį savo forma, būtent, ekskliuzyviu lietuvių kalbos jame naudojimu).⁴⁶

⁴⁴ V. Merkys. *Motiejus Valančius...* p. 401.

⁴⁵ E. Aleksandravičius. *Blaivybė Lietuvoje...* p. 58-59.

⁴⁶ V. Kavolis. *Epochų signatūros...* p. 101.

Turiu pripažinti, jog blaivybės brolių judėjimas buvo vienas iš pirmųjų lietuvių tautos modernėjimo, pilietinės visuomenės Lietuvoje kūrimosi etapų, tarsi valstietijos pabudėjimas ir siekis įtraukti į lietuviškos tapatybės ir pilietiškumo erdvę. Kas vėlesniuose etapuose leido susiformuoti moderniai lietuvių tautai, pagrinde etnografiniuose Lietuvių tautos sampratos rėmuose, kurios pagrindas buvo sąmoningą ir politiškai, visuomeniškai aktyvi valstietija, iš jų tarpo iškilę šviesuoliai. Čia blaivybės judėjimas pasitarnavo kaip sąmoningumą budinantis ir lietuvišką tapatybę formuojantis faktorius.

Šaltiniai ir literatūra

I. Šaltiniai

1. J. Szymkiewicz. Dzieło o pjanstwie. Wilno. 1818.

II. Literatūra

1. V. Merkys. Motiejus Valančius; tarp katalikiškojo universalizmo ir tautiškumo. Vilnius. Mintis. 1999.
2. E. Aleksandravičius. Blaivybė Lietuvoje XIX amžiuje (Lietuvių atgimimo istorijos studijos, t. 2). Vilnius. Sietynas. 1990.
3. V. Kavolis. Epochų signatūros. Čikaga. 1991.
4. K. Gieczys. *Bractwa trzewosci w diecezji zmudzkiej w latach 1858-1864. Disertacja doktorska.* Wilno. 1935.